

CZAKÓ GÁBOR
**A látás logikája,
 avagy a szem esze...**

A 34. zsoltárban olvassuk: „*Ízleljétek és lássátok, mily jóságos az Úr!*” Az Úr jóságát kóstoljuk a szemünkkel? Nem képzavar ez? Ízlelni a nyelvünkkel szoktunk, a száunkkal, a látás a szemünk dolga! Igen érdekes, hogy az angolban a *'képzavar'* fogalma sem létezik, úgy lát-szik, hogy a mostani egyes számú világnyelv már kevésbé lát képekben, így számára azok zavara sem *'szembeszökő'*. A magyar viszont továbbra is láttató nyelv – az angol pidginizáló hatása ellenére is. Nyilván ez az oka annak, hogy a *'szem'*, *'lát'*, *'néz'*, *'figyel'*, *'fűrkészik'*, *'les'* stb. vagy éppen a *'sötét'*, a *'világos'*, a *'vak'* és a *'homályos'* szavaknak mély, szellemi jelentése van. Persze más nyelvekben is. Hogy éppen angol példával éljek, az *'I see'* jelentése *'értem'*, szó szerint pedig: *'én világos'*. *Világos* az összefüggés? A látáshoz világosság kell, ezért igen sok nyelvben *'megvilágítják'* a nehezen érthetőt Európától Kínáig: *'to light'*–*'suoming'*. Mi, magyarok, sajátos mód, anyanyelvünkben érezzük a tisztázó erőt, ezért *'magyarázunk'*.¹

*

A zsoltárok keletkezésének idejében,² a hagyományos, másképpen a tradicionális fölfogás szerint az emberiség nemcsak a fizikai, hanem a metafizikai világot is lakta. Hamvas Béla összefoglalásában a „*clairvoyance*”, magyarul a tisztánlátás, az „*őskor*”,³ a körülbelül Kr. e. VI. század körül, Püthagorasz, Zarathusztra, Buddha idejében lezárult korszak alapvető megismerési módja volt. Az őskor embere kevesebbet okoskodott, többet nézett, és „*látta a kinyilatkoztatást.*” A látás „*tanulhatatlan, az éberséggel jár. Belőle ered a tudás. A látás logikája az analógiás gondolkodás.*” Vagy látom a lét összefüggéseit, vagy nem. Ennek tanúi *'tulajdonképpen'*, *'hasonlóképpen'*, *'másképpen'* stb. szavaink, melyek alapja a *'képpen'*, annak pedig a *'kép'*. A *'kép'* a magyarban több az *'ábránál'*: a megvalósításnak is szava: *'képes'*, *'képzés'*, *'képvisel'*, stb.⁴

Az *éberség* a látás-gondolkodás kulcsfogalma. Az Evangéliumban tizennégyyszer szerepel, leginkább

Jézus fölszólításaként: „*Legyetek éberek!*” Vagyis legyünk készek Isten szavát mindenkor meghallani és befogadni. Úgyis mondhatjuk, hogy legyünk híd Föld és Ég között.

„Éber” szavunk jelentését a hunfalvysta TESZ⁵ az *'éber'* szócikknél adja. Elvonásnak véli és ismeretlen eredetűnek tartja, s elveti, hogy a *'virrad'*, *'virraszt'*-tal kapcsolatos volna. A CzF⁶ szerint „*Eredetére nézve egyiknek látszik vir vagy virr gyökkel, ezekben: virad, viraszt stb. t. i. az i hang helyet cserélvén, vagy középről előre nyomulván, lesz: ivr v. évr v. ébr; a minthogy régebben mindig ez vala a tőszó, például ezekben: ébr-en, ébr-ed, ébr-eszt, és csak újabb időben keletkezett az önálló éber alak; ha már vir gyökből az r betűt mint képzőt elvonjuk, marad: vi, melynek a főtebbiekkel szinte rokon értelme van a magyar vi-gy-áz, latin vi-gil, vi-det stb. szókban.*”

Egyébiránt azt is vélhetjük, hogy eredetileg ember vala, azon *ém* gyöktől, melynek származékai *émik* = *virraszt, émett, virrasztó, vigyázó állapotban levő.*”

A *'vir'* gyöke a *'virág'*, *'virít'*, *'villog'*, *'világos'*, *'világ'* stb. szócsaládnak, mely nemcsak hatalmas, de igen mély értelműen mutatja a világ és a világosság egységét. A *világ* teremtésekor elhangzó első mondat: „*Legyen világosság!*” (Ter 1,3)

A CzF által szóba hozott elavult *'émik'* igénk, egy gyökű az *'emel'*, *'émelyeggel'*, vagyis alapértelménye az emelkedés: az éberség szellemi értelemben emelkedett lelkiállapot.

Hamvas szerint az éberség a clairvoyance-szal együtt a kinyilatkoztatásra irányul és ugyancsak tanulhatatlan. Ám az éberség, mint készség, bizonyos értelemben fejleszthető és állandóan karbantartandó. „*Meg kell tanulni magunkat a látszattal nem összetéveszteni, ugyanakkor a valósággal azonosítani.*” Ilyképpen valósul meg „*a lélek ellenállhatatlan kapcsolódása mindahhoz, ami lélek, vagyis szeretet; ugyanakkor minden káprázat elutasítása; a lét legmagasabb intenzitása, világossága; formái: mámor, álm, humor.*” Gyakorlatai az ima, a szemlélődés, az aszkézis, a jógák.

A „*szemlélődés*” a misztikusok, vagy egyáltalán az elmélyült emberek imaformája, melyhez hozzátartozik a szavakon túl szent látványoknak, pl. Jézus életeseményeinek a földézése, mintegy átélése. Gyakran megeskik, hogy a szemlélt tapasztalás akkora erővel *képlik meg* = realizálódik az illetőben, hogy megjelenek rajta Krisztus

1 A németek *'deuten'* igéjüket *'magyaráz'* értelemben ma már ritkán használják.

2 A legrégebbi zsoltár, a 90. szerzője Mózes, (kb. Kr. e. 1280–1160) sokat Dávid királynak (kb. Kr. e. 1010–970.) tulajdonítanak, az utolsók a babiloni fogság idején (Kr. e. 597–536) keletkeztek.

3 Hamvas Béla kifejezése.

4 Bővebben l.: Cz. G.: Beavatás a magyar észjárásba, CzSimon Könyvek, Bp, 2009.

5 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, főszerk.: Benkő Loránd, Akadémiai Kiadó, Bp. 1967–1976.

6 Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára, Emich Gusztáv magyar akadémiai nyomdászánál, Pest, 1862–1874.

sebei, mint Assisi szent Ferencen, vagy a múlt században Konnersreuthi Neumann Terézen és szent Pió atyán.

*

Nyelvédesanyánk a látás logikáját követi, mert *'tisztánlátó'*. Soroljuk idevágó szavait és kifejezéseit: *'lényeglátó'*, *'látnok'*, *'látomás'*: a természetfölötti érzékelése! A köznapi életben is mondjuk: *'fölnyílt a szeme'*. *'Kinyílt a csipája'*. A *'látóhatár'* a szellemi befogadóképesség körét jelenti. *'Belátó'*, aki mélyen megérti mások *'szempontjait'*, a *'látó ember'* misztikus, aki a testi szemek elől rejtettet érzékeli. Az *'éleslátó'* nem a távcsövet pipálja le, hanem *'átlát'* a hamisságon, a csalóka *'látszaton'*, ami csak *'jól néz ki'*, de belül romlott, vagy éppen üres. A *'látszat'* kapcsán figyelmezzünk arra, hogy az érzékelések közül egyedül a hamis látványra van külön szavunk, a hamis ízre, hangra, szagra nincs. A *'vesébe látó'* nem egészségügyi dolgozó, röntgen- vagy ultrahangkészülék-kezelő, hanem olyan ember, aki előtt lehetetlen elrejtteni az igazságot. Az ókori Mezopotámia és a Biblia szóhasználatában Isten információgyűjtés helyett *'belelát a szívekbe és a vesékbe.'*

*

A régi jósek az áldozati állatok belső részeiből, köztük a veséből igyekeztek kiolvasni az istenek üzenetét. Vagy inkább *'kifigyelni'*, miként ma is mondjuk arra, aki *'kifürkészi'*, *'kilesi'* a másik ember titkát. Például egy ártatlannak tetsző *'látogatás'* értelme nem holmi pillantás, hanem testi jelenlét, amikor *'szemtől-szembe'* kerülünk. A *'szem'* itt a találkozás irányát, fölületét és teljességét jelenti. Bibliai szólásunk szerint a *'szem a lélek tükre.'* Tudvalévően a *'lélek'* személyt is jelent. *'A 'személy' eredeti jelentése a szemről nevezett ábrázat, kép, alak'* – írja a Czuczor–Fogarasi Szótár. A *'szemtelen'* *'arcátlant'*, durvábban *'pofátlant'* jelent, aki az emberi mérték alatt él. Azaz a *'szem'*, a *'látogatás'* és a *'látás'* analógiás egységbe tartozik magával az *'emberrel'*.

*

Szemünkkel *'tekingetünk'* erre-arra, futólagosan és nagyjából, ám amikor *'áttekintjük'* a helyzetet, akkor az összes részletre *'tekintettel vagyunk'*, vagyis mindet mérlegeljük – értelmünkkel. *'Tekintélyesnek'* és *'tekintetesnek'* hívjuk azt a fontos embert, akire föltekintünk. *'Tetszik'* igénk az elavult *'tetik'* = néz maradéka. *'Tünik'* igénk egyszerre jelent gyors, fölbukkanó s máris elenyésző jelenséget, és ennek látását. Innen a *'tünemény'*, *'tünde'*, *'tündér'*, *'tündöklő'* stb. szóbokrunk.

7 *'Szám'* szavunkról, a püthagorasi alapszámokról és ezek geometriai összefüggéséről bőven írtam *Beavatás a magyar észjárásba* című könyvem *A magyar nyelv lelkéről* című fejezetében (Czakó, 2009, 104–124.).

Igen érdekes a *'szemérem'* szó! A mai hivatalos álláspont nem ismeri eredetét. A Czuczor–Fogarasi Szótár szerint *'E szónak gyöke a látérzékeny jelentő szem, mely a szégyenérzetnek mintegy székhelye, és tükre, midőn erkölcsileg megilletődve lehunyorodik. Innen a szemtelen és szemérmetlen legközelebbi rokonok. (...) Néhány példa házi föladatnak: 'Nézd' meg az anyját, vedd el a lányát! Hogy néz ki? Jól kinéz! Szemmel ver, szemtelen.'*

*

Jézus mondja: *'A test világa a szem. Ha szemed ép, egész tested világos lesz. De ha szemed rossz, sötét lesz egész tested. Ha tehát a világosság benned sötétség, mekkora lesz maga a sötétség?'* (Mt 6,22–23) Jézus a benső világosságról és sötétségről beszél. A *'rossz'* értelme itt gonosz; a korabeli zsidóság szerint ugyanis a *'rossz szem'* irigységet, álnokságot, rosszakaratot jelent, a *'sötétség'* pedig az Istentől való távolságot.

Magyarul is így van: aki *'rossz szemmel'* néz felebarátjára, az sötétséget terjeszt, saját benső sötétségével fertőzi a világot. Csak *'jó szemmel'* lehet a valóságot *'ízlelni és látni.'*

A legmélyebb látáshoz a testi szem kevés, ezért volt vak a jós Teiresziasz és Iustitia, az Igazság istennője, aki kendőt is viselt a szemén. Pál apostol az Igazság megismerését Krisztustól kapott vaksággal kezdte. Az igazi látók nem járnak moziba...

A köznapi szóhasználatban a *'sötét alak'* rossz, erkölcsi világosság nélküli embert jelent, a *'sötétség'* ostobaságot: *'Sötét vagyok, akár a szilvaiz'* – mondta magára Sárrika, a néhai széki takarító asszony.

*

Leszögezhetjük, hogy a *'szem'* és a *'látás'* körébe tartozó jelentések egy igen ősi szemléletnek, az analógiás gondolkodásnak, a látás-logikának a sok ezer éves emlékei nyelvünkben és gondolkodásunkban. Itt bemutatott nyelvregészeti leleteinkről csak annyit állíthatunk erős bizonyossággal, hogy egy magas kultúra tanúi, és összefüggnek az „őskori” analógiás gondolkodásnak a magyarban bőséggel kimutatható hagyatékával, köztük a minőségi, ún. püthagorasi számtudomány máig eleven jelenlétével. Már csak azért is, mert egyazon kor, egyazon gondolkodásmód egybevágó megnyilvánulásai.⁷

Az adatok tehát ismét szaporodtak, de egyelőre nem állnak rendelkezésre olyan tények, amelyek legalább erős valószínűséggel szolgálnának arra nézve, hogy hol, mikor, mi módon tettünk szert ezekre a kincsekre.

*

A látás a teljes megismerés módja. Mivel látunk? A róka Saint Exupéry *Kis herceg* című könyvében így vélekedik: *'Jól csak a szívével lát az ember!'*